

Gradivo za delavnico Naši kraji:

KROPA

Pripravila: Nada Trošt

Radovljica, 19. Oktober 2011

ZIBELKA KOVAŠTVA

Število prebivalcev: ok. 890

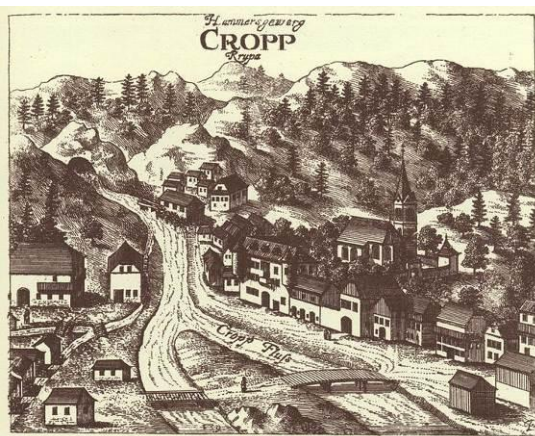
Nadmorska višina: 531 m

Oddaljenost od Radovljice: 11 km

Krajevni praznik: 2. julij ali prva sobota po 2. juliju, Kovaški šmaren

KS Kropa spada v Občino Radovljico.

Kropa je naselje z večstoletno fužinarsko in kovaško tradicijo. Leži utesnjena v dolini ob potoku Kroparica pod pobočjem Jelovice 11 km jugovzhodno od občinskega središča Radovljica. Razvijati se je začela v 14. stoletju, v 15. stoletju sta tam že delovali dve fužini in kovačnice. V 18. in 19. stoletju je kroparsko železarstvo doživljalo višek, obratovali sta obe fužini, sedem cajnaric (kovačnice za polizdelke) in 19 vigenjcev (kovačnice za žeblje). Ob koncu 19. stoletja sta fužini zaradi krize in pomanjkanja rude morali prenehati z delom, kovači pa so rešitev našli v ustanovitvi žebljarske zadruge, ki je pomenila začetek industrializacije.

v Valvazorjevih časih

Foto: Miran Kambič

Skozi naselje teče potok Kroparica – starejše ime Preprovka, ki se izliva v potok Lipnica. Hudourniški značaj Kroparice je tudi etimološko jedro imena naselja in potoka: na odseku svojega toka skozi naselje se v deževnih obdobjih peni kakor »krop« (vrela voda).

Iz Krobe vodi več pohodnih poti na Vodiško planino na Jelovici, na Jamnik preko Barigle ali po cesti ter dalje na razgledno točko Bela peč, od koder je lep razgled na Nemilje, Jamnik, Kranj itd.

Kropa spada med najstarejše fužinarske, železarske kraje na ozemlju Slovenije.

Od leta 1953 je kot prvi kraj v Sloveniji, zaščiten kot kulturni in tehniški spomenik nacionalnega pomena.

Kroparski kovači so izdelovali prek 120 različnih vrst žeblicev, ki so jih največ prodajali v Italijo in na Balkan. V 20. stoletju je vigenjsko žeblicarstvo zamrlo; nadomestila ga je industrializirana proizvodnja, ki se je v Kropi centralizirala v podjetju Plamen. 20. stoletje je prineslo začetke bolj organiziranega umetniškega kovanja. Mojster Joža Bertoncelj (1901-1976), doma iz Krobe, do današnjih dni ostaja eden največjih mož umetniškega kovanja pri nas.

Arhitektura govori sama zase: majhna okna, z železnimi polknicami in okenskimi mrežami, portali iz peraškega tufa, kovane luči, freske. Večina imenitnih hiš stoji ob osrednjem vaškem trgu - placu. Med hišami izstopajo Potočnikova, Mazzolova, Klinarjeva in še bi lahko naštevali.

Na placu stoji Florjanovo znamenje na mestu, kjer je zoper kroparske protestante pridigal škof Tomaž Hren pred ustanovitvijo župnije Kropa leta 1620.

Štirikapna streha je krita s skriljem, na vrhu je kovana podoba sv. Florijana, v nišah so upodobljeni Marija, sv. Mihael, sv. Florjan in škof Hren.

Na placu je tudi **spomenik žrtvam NOB s kovanimi fugurami**, ki jih je izdelala domača delavnica UKO.

KROPA IMA DVE CERKVI, VSAKO NA SVOJI STRANI VASI.

Starejša je župnijska cerkev sv. Lenarta na zahodni strani iz leta 1481.

Na vzhodni strani naselja pa je podružnična cerkev Matere Božje oz. 'kapelca', nekdanja romarska cerkev, zgrajena v letih 1713-1729.

V Kropi je ohranjenih tudi nekaj izvrstnih primerkov tehniške dediščine. Najbolj reprezentančen je brez dvoma **vigenjc Vice**,

žebljarska kovačnica, ki je muzejski objekt, v katerem je za skupine ob predhodni najavi možen ogled ročnega kovanja žabljev (Kovaški muzej Kropa). Ohranjen je tudi **Bodlajev vigenjc, bajer Spodnje fužine, rake in zbiralaniki. Slovenska peč**, ki je delovala do sredine 15. stoletja in je najstarejša ohranjena talilnica železove rude pri nas, je oddaljena 15 minut hoje.

ZGODOVINA KROPE IN NJENE OKOLICE JE PREDSTAVLJENA V KOVAŠKEM MUZEJU V KLINARJEVI HIŠI.

V Kovaškem muzeju v Kropi, prvem tehniškem muzeju na Slovenskem, ki je bil odprt za javnost že leta 1952, je predstavljen tehnično-zgodovinski razvoj obdelave železa, gospodarske, socialne, demografske in kulturne razmere v Kropi in Kamni Gorici. Muzej se nahaja v *Klinarjevi hiši* tik ob kroparskem osrednjem trgu, *Placu*, in radovednemu obiskovalcu postreže s kopico zanimivih informacij s pomočjo maket, tehničnih predmetov in predmetov kulturne dediščine Kroepe in Kamne Gorice.

Sprehod skozi muzej je sprehod skozi zgodovino Kroepe od Slovenske peči v 14. st. do dveh plavžev za taljenje železove rude v 15. stoletju ter številnih kovačnic za polizdelke in vigenjcev za ročno kovanje žebeljev. Predstavljena je bogata zbirka skoraj 100 vrst različnih ročno kovanih žebeljev, ki so jih kovali v Kropi in Kamni Gorici vse do druge svetovne vojne, v etnološki sobi je postavljena scena iz domovanja kovaške družine. Ohranjena tudi značilna osrednja soba, salon, ki jo krasi kasetiran strop, dopolnjen s tremi baročnimi oljnimi platni.

Posebno zbirko predstavljajo umetniško kovani izdelki iz železa priznanega kroparskega mojstra Joža Bertontclja (kovane mreže, zmaji, masivni svečniki in maske), v veži pa stoji prek 120 let stara glasbena omara, ki ob posebnih priložnostih še vedno zaigra. V *Klinarjevi hiši* je

Najavljene skupine lahko obisk muzeja zaokrožijo še z ogledom ohranjenega vigenjca Vice in prikaza ročnega kovanja žebeljev.

Najavljenim skupinam je na voljo vodstvo v slovenščini, nemščini in angleščini ob predhodni najavi.

Muzej vsako leto organizira raznovrstne prireditve in zdaja strokovno publikacijo *Vigenjc*.

Muzej deluje v okviru Muzejev radovljiske občine.

UMETNIŠKO KOVAŠTVO

Ob sprehodu skozi Kropo obiskovalcu kmalu postane jasno, da to ni le kraj, kjer so nekdanj množično kovali želje, ampak kraj, kjer je doma tudi ročno oblikovanje železa. Železne ograje in okenske mreže, luči in izveski so vidni na vsakem koraku, njihovi izdelovalci pa so prav tako doma v teh krajih.

Ob industrializaciji proizvodnje žebeljev na začetku 20. stoletja, se je v okviru tedanje industrijske zadruge v Kropi pričelo razvijati organizirano umetniško kovaštvo. Posebno mesto med kroparskimi umetniškimi kovači je zasedel Joža Bertoncelj (1901-1976).

Joža Bertoncelj

Bil je pogosto oblikovalec in hkrati kovač, mojster svoje obrti. Z unikatnimi izdelki iz železa: zmaji, lestenci, mrežami, ograjami je zaslovel ne le po Sloveniji temveč tudi v širšem prostoru. Odlikoval se je tudi v projektih sodelovanja s priznanimi oblikovalci in arhitekti (Plečnik, Kobe). Hkrati z njim so kovali tudi drugi kovači v Kropi in Kamni Gorici, danes pa tradicijo kovanja poleg samostojnih umetniških kovačev nadaljujejo v podjetju UKO v Kropi.

FOVŠARITNICA

Le korak stran od središča Kroke, v »*ta usrani*« gasi je v pobočje prislonjena stara fužinarska hiša Fovšaritnica. Velika nadstropna hiša s čopasto streho in prizidkom je ob vhodni fasadi obrnjena proti središču, z zahodne strani zapira ulico, z južne pa se navezuje na sklenjen ulični niz in daje pomemben arhitekturni pečat kraju. Je ena izmed najbolj ohranjenih in nespremenjenih arhitekturnih spomenikov v Kropi.

V hiši je v dveh nadstropjih prikazano življenje Kroparjev v času fužinarskega žebjarstva in življenje Kroparjev v 20. stoletju. Pritličje in prvo nadstropje sta namenjeni predstavitvi 20. stoletja, v drugem nadstropju pa je predstavljeno težko življenje prebivalcev Kroke v času fužinarskega žebjarstva. Predvsem je zanimiva razdelitev prostorov, v katerih so nekoč živele revne kroparske družine.

V Fovšaritnici je v zgodovini živelo veliko ljudi, tudi do 70 oseb naenkrat. Pozneje je bila v prvem nadstropju gostilna, v kleti pa v 20. stoletju trgovina in pekarna, ki jo vodila takratna lastnica hiše Terezija Lazar.

Danes je v hiši poleg stanovanja v pritličju v katerem stanuje lastnica hiše, urejena zasebna etnološka zbirka, ki je tudi javno dostopna. Svojevrsten pečat tej zbirki kot nosilka nesnovne kulturne dediščine podaja tudi sedanja lastnica hiše Marija Lazar.

Hiša in zbirka sta na ogled od maja do oktobra pa predhodnem dogovoru.

DOMAČINI KROPO DELIJO OD JAMNIŠKE STRANI:

Zgornji konec:

- Žaga (Slovenska peč) – v Žag'
- Kotel
- Dno - izvir Kroparice

Sredji konec:

- Plac – na Plac’
- Kastela – na Kastel’

Spodnji konec, kjer je tudi Spodnji bajer

Na prisojni strani pa so:

Dolina – levi breg Kroparice s starejšim in novejšim naseljem

Stočje – na Stočju – novejše stanovanjsko naselje (prvotno svet ob sotočju Črnega potoka in Kroparice)

KROPARSKI GOVOR – ZANJ JE ZNAČILNO POGRKOVANJE

dr. Jožica Škofic Guzej iz Srednje Dobrave je podrobno raziskovala značilnosti kroparskega govora, ki je tako enkrat za slovenska narečja.

Oglejmo si nekaj besed starejše generacije:

čiška – frnikula

neškla – kuhinjski valjar

trahtat – paziti, biti pozoren

cis – ljubek

devetlati – hitro hoditi, stopicati

flavzati – govorčiti

in še nekaj besed srednje generacije:

brehat - kašljati

golant – vesel

gverat - trajati

konzum – trgovina

šanta – rana

KAKO JE MATAJČEK ŠE ENKRAT NAPLAHTAL ŠTRUKLOV’GA NACA

Nace Blaznik (Kropa):

Tok'le i bló: Pó: me i pa 'še ηk'rat, sām pa na Lì:pāncō xó:du k̲uār'tāt. Je pa 'tām u sné:g lé:žōu. Je pa rē:ku:

"Za bō:žjo uó:lo te prō:sām, pei'dā x Alé:nč, da me bō pa:r'sōu s kó:nam is'kāt, nogò: sām zló:mu!"

'Jes pa rē:z g'rem pa Alé:nca našť:mam. 'Koi nf: mār- ... 'koi je rē:ku:

"Jes mam 'zei slù:žbo k'le."

Pó: sām pa 'le uí:du, da i pa:rš'la gōspá: nō:t, kel-ná:rt, 'uon je pa 'šōu s kó:nam pò:ηga. Čez an cà:it pa prí:de nazá:i, prá:u:

"Matà:ička n'čer ni bló:."

Mā i pa tok'le narè:- narè:du, a'ne. Sām rē:ku, ηkó:l 'ueč ga ná:m pošlú:šōu. Pa sām ga η'kāt srè:čōu pó:i, sām mo tò:le má:l omé:nu, se i pa smé:jōu. 'Ko pa sām uó:tu!

KROPA IMA VSE, KAR IMAJO VEČJA MESTA.

- Ambulanta
- Lekarna
- Trgovina
- Pošta
- Bankomat
- Avtobusna postaja
- Kulturna dvorana
- Knjižnica
- Vrtec
- Osnovna šola v Lipnici
- Letni bazen, igrišče na mivki
- Tenis igrišče
- Dve gostišči in tri bifeje
- Dve cerkvi
- Muzej in kulturne spomenike
- Industrijska obrata UKO in Novi Plamen
- ŠD - Odbojarski klub Uko Kropa in
- navijaška skupina MACOLA
- Gasilsko društvo
- Lovska družina Kropa
- Turistično društvo
- KU društvo
- Smučišče
- In še kaj

ŠEGE IN NAVADE, DOGODKI IN PRIREDITVE

- **Gregorjevo**

V Kropi in Kamni Gorici je ohranjena šega spuščanja barčic po vodi. Že kovači so na predvečer sv. Gregorja, ki goduje 12. marca in je nekdanj veljal za prvi pomadni dan, po vodi spustili goreče deske. Na ta način so pozdravili pomlad, ki je v kraj prinašala več svetlobe in toplote. Od tedaj dalje kovači pri svojem delu niso več potrebovali dodatne svetlobe. Po prvi svetovni vojni, so šego spuščanja luči po vodi prevzeli otroci in vajenci. Barčice v obliki hišic, cerkvic in šmarnih križev so pripravljali že pozimi in so celo tekmovali med seboj, čigava bo lepša. Izdelovali so jih iz lesa, kartona in papirja, na predvečer Gregorjevega pa so jih razsvetlili s svečkami in jih spustili po vaški strugi ter počakali, da so zgorele. Po drugi svetovni vojni se je šega toliko spremenila, da barčice na vodi niso več zgorele, temveč so jih otroci začeli loviti in jih po vodi spustili večkrat. Barčice dandanes niso več le hišice, cerkvice in fužinice, ampak nas vsako leto preseneti nekaj inovativnih in domiselnih malih umetnij, ki jih izdelujejo tako otroci kot tudi odrasli.

11. marca ob mraku spuščajo barčice v Kropi na bajerju in v Kamni Gorici po potočku ob Kapusovi graščini v starem vaškem jedru.

- **Kovaški šmaren, Kropa**

Kovaški šmaren je tradicionalno praznovanje, ki ohranja bogato fužinarsko in s tem tudi etnološko, zgodovinsko in kulturno izročilo Kroke. Njegovi začetki segajo v leto 1705, ko je sedem kroparski fantičev v gozdu nad Krope našlo sliko sv. Marije - kroparske matere božje. V njeno čast je bilo na tem mestu postavljeno znamenje, kasneje pa so postavili cerkev, datum njene posvetitve 2. julij je postal praznik, ki še danes povezuje in združuje vse Kroparje. Nekdaj je bil praznik dan oddiha za kovače, kovačice, plavce, oglarje, rudarje in vse druge vajene težkega vsakdanjega dela. Zjutraj so se najprej odpravili k maši nato pa so se povsili z izleti v naravo, zabavo in druženjem.

Danes pa je praznovanje Kovaškega šmarna preraslo v najpomembnejšo kroparsko prireditev, katere namen je ohraniti in predstaviti prikaz kovaškega vsakdana Kroke. Tiste Kroke, ki je v svoji več kot 700 letni tradiciji z ognjem in železom predvsem pa s srcem in dušo izoblikovala posebno skupnost, kateri s ponosom lahko rečemo »zibelka kovaštva«.

- **Koledva**

Pozimi, ko je voda v potoku zamrznila in kolesa niso poganjala kovaških mehov, so se kovači v Krope in Kamni Gorici odpravili v okoliške vasi na koledovanje. V času med božičem in Svetimi tremi kralji so hodili od hiše do hiše in prepevali koledne pesmi, z njimi prebivalcem voščili srečo v prihajajočem letu, v zahvalo pa dobili kakšno dobroto.

Danes koledniki ne hodijo več po vaseh tako kot nekdanj. Ohranja pa se prepevanje kolednic. Vsako leto tako kroparski pevski zbor pripravi koncert Koledva, na katerem se prepevajo stare kroparske koledniške pesmi. Kroparji tako ohranjajo svoj stari sloves glavnih kolednikov na Gorenjskem.

- **Starodobno smučanje na lesenih smučeh – talesenih tekmovalcev za pokal koledniki .**

Kropa je od nekdanj tesno povezana s smučanjem. V kraju so izdelovali tudi smučarske vezi, ki so imena dobile po domačinih – vezi »lato« je izdeloval Tone Lazar, »rufi« Rudi Finžgar, »rak« Resman Andrej Kropa ...

ZNAMENITE OSEBNOSTI

V Kropi je bilo rojenih kar nekaj imen slovenske zgodovine:

- slikar Janez Krstnik Potočnik (1749-1834),
- slikar Peter Žmitek (1874-1935),
- pesnica Kristina Šuler (1866-1959),
- umetnostni kovač Joža Bertoncelj (1901-1976),
- operni pevec Anton Dermota (1901-1989),
- smučarski skakalec Rudi Finžgar (1920-1995),
- doktor fizike in znanosti Dušan Petrač,
- skladatelj Egi Gašperšič,
- sopranistka Zlata Ognjanovič (rojena Gašperšič),
- evropski komisar Janez Potočnik.
- Pri opernem petju in klasični glasbi se uveljavljajo mladi glasbeniki, ki so še študentje, Irma Mihelič, Nejc Mikolič, Liza Šparovec.

KROPARJI

Oton Župančič

Kdo pa tisti so štrkljači?

To so kroparski kovači,

to žebjarji so iz Kroke,

hodijo ko v mlinu stope;

cop - cop - cop,

lop - lop - lop!

Kdo pa tisti so štrkljači?

To so kroparski kovači,

kladivo jim v roki pleše,
pesmi poje, iskre kreše;
plenk - plenk - plenk,
žvenk - žvenk - žvenk!

Viri:

http://www.muzeji-radovljica.si/5m_kovaski/5kovaski_vigenjc.html

http://www.gorenjskiglas.si/novice/razvedrilo_novice/index.php?action=clanek&id=45615

<http://www.lipniska-dolina.si/kraji/kropa.html>

<http://www.radovljica.si/dokument.aspx?id=1602>

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VMRE1A8X/>

Zbrala in pripravila:

Nada Trošt

Oktober 2011